

УДК 341.3

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.9>**А. В. Шкарабан**аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО ЗА МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ

У статті наводиться визначення військовополоненого відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Статус військовополоненого зазвичай отримують комбатанти – представники збройних сил ворожої держави. Але окрім них у полон можуть потрапити і інші категорії осіб: медики, супроводжуючий персонал, представники воюючої сторони, який припинили бойові дії, журналісти тощо. Автор аналізує всі Женевські конвенції 1949 р. та наводить аргументи, за яких інші суб'єкти, коли вони потрапляють під підпорядкування ворожої сторони, можуть користуватися статусом військовополоненого. Окрім цього, автором проаналізована значна кількість військових посібників різних зарубіжних країн і визначено, що поняття і перелік осіб, які можуть бути військовополоненими також визначається кожною державою зокрема. Також було проаналізовано питання визначення поняття «військовополонений» у міжнародному збройному конфлікті та неміжнародному збройному конфлікті. Констатовано, що міжнародне право ставить вищі вимоги до тих осіб, які потрапляють під владу ворожої сторони у неміжнародному збройному конфлікті. Зокрема, Додатковий протокол II до Женевських конвенцій 1949 р. не встановлює поняття «військовополонений» і використовує для осіб, що беруть участь у збройних конфліктах неміжнародного характеру і потрапили під владу супротивної сторони поняття «жертви збройних конфліктів неміжнародного характеру». А це, в свою чергу, призводить до неправильного тлумачення поняття військовополоненого в національному законодавстві, яке потребує змін і доповнень у врегулюванні статусу цієї категорії осіб. У зв'язку з цим автором ставиться питання захисту інших осіб, які потрапляють під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту неміжнародного характеру, можуть взагалі не вирішуватися, що, безумовно, створює суттєві складнощі при дотриманні Україною взятих на себе зобов'язань відповідно до міжнародних документів. З метою приведення національного кримінального законодавства у відповідність положенням міжнародного права у сфері регламентації відповідальності захисту осіб, які потрапили під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту, запропоновано внести зміни до відповідного законодавства України і «поводження з військовополоненими» змінити на «поводження з особами, які потрапили під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту».

Ключові слова: військовополонений, конвенція, збройний конфлікт, комбатант, міжнародне право.

Постановка наукової проблеми. Триваюча збройна агресія Російської Федерації проти України в порушення Статуту ООН і норм міжнародного права призвела до широкого кола порушень міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) та міжнародного права прав людини (далі – МППЛ). З 24 лютого 2022 р. велика кількість членів збройних сил та інших комбатантів були захоплені в полон сторонами цього міжнародного збройного конфлікту. Через документування та перевірку кожного випадку, пов'язаного із військовополоненими, проведеного Офісом Високого Комісара з прав людини ООН, були виявлені певні закономірності порушень МГП та МППЛ щодо поведження з військово-

вополоненими зі сторони як російської федерації, так і України, як вказується у звіті Офісу Високого Комісара [23]. Стосовно поведження з військовополоненими, які перебувають під юрисдикцією російської федерації Офісом Високого Комісара задокументовано серйозні порушення МГП: страта щонайменше 15 військовополонених, використання військовополонених як живий щит, загибель двох поранених військовополонених через відсутність медичної допомоги та тортури або інше жорстоке поведження з метою отримання інформації, привласнення особистого майна військовополонених, евакуація в нелюдських умовах, наприклад, зі зв'язаними руками та закритими очима, без

доступу до води чи туалету. Ці задокументовані порушення є грубими порушеннями норм МГП та МППЛ та становлять воєнні злочини. Цей звіт є дуже важливим для України насамперед тому, що діяльність Моніторингової місії з прав людини в Україні є легітимною, оскільки остання була запрошена урядом України для моніторингу стану забезпечення прав людини на всій території нашої держави та задля рекомендацій, які надаються як національному уряду, так і міжнародним стейкхолдерам.

Уряд України офіційно надав Офісу Верховного Комісара повний та конфіденційний доступ до військовополонених у місцях їх інтернування. Також пенітенціарна служба та Офіс Генерального прокурора активно співпрацювали з Офісом Верховного Комісара у всіх питаннях щодо поводження з військовополоненими. Натомість, російська федерація не надала доступу до військовополонених українців, незважаючи на неодноразові запити. Лише одного разу, 19 серпня 2022 року представникам Офісу Верховного Комісара дозволили зустрітися з групою з 13 інтернованих українських військовополонених чоловіків в слідчому ізоляторі (СІЗО) м. Луганська. Однак конфіденційні бесіди з нашими військовополоненими провести не дозволили. Все це свідчить про те, що Україна, незважаючи на те, що є стороною, яка обороняється в цьому збройному конфлікті, дотримується норм права війни, які визнані світовим співтовариством. І тема набуття статусу військовополоненого є вкрай актуальною та потребує додаткового осмислення та визначення, незважаючи на велику кількість праць, присвячених цій темі.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження поняття «військовополонений» розпочалося ще О.В. Буткевичем, О.О. Ейхельманом, В.І. Лісовським, А.Й. Полтораком, Л.І. Савинським. Серед дослідників сучасності проблеми статусу військовополонених у збройному конфлікті зокрема слід відмітити таких науковців: як: М.В. Грушко, І.В. Гловюк, І. Жаровська, А. Павлюк, О.В. Таран, та інші.

Мета статті. При написанні цієї статті моєю метою є визначити, якими нормами міжнародного гуманітарного права визначається поняття військовополоненого, поняття комбатанта та їх переліку, як регулюється їх статус на всіх етапах полону – від захоплення до інтернування та репатріації з метою посилення їхнього захисту, покращення умов їхнього інтернування, незалежно від їхньої належності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Певні порушення правил поводження з військовополоненими вважаються серйозними порушеннями Женевської конвенції III та воєнними злочинами відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі - МКС). До них належать навмисні вбивства, тортури чи нелюдське поводження, навмисне заподіяння сильних страждань або серйозної шкоди тілу чи здоров'ю, сексуальне насильство, примушування військовополонених служити в силах ворожої держави або навмисне позбавлення військовополонених права на справедливий суд¹.

Питання нормативно-правового захисту військовополонених в світі розпочалися інтенсивно в кінці 19 сторіччя. Женевські конвенції 1864 та 1906 рр. визначили перші кроки у захисті військових, які зазнали поранень на полі бою; Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. про наземні воєнні дії вперше встановили порядок поводження із військовополоненими, зокрема у спільній ст. 4 вказаних Конвенцій зазначено, що військовополонені підлягають гуманному ставленню. Ці Конвенції унормували звичаєві норми поводження із військовополоненими, які існували до того, а також держави сподівалися, що прийняття та ратифікація цих конвенцій державами Європи спонукатиме до інкорпорації цих норм у національне законодавство. Але, як показали події I Світової війни, такі великі гравці на полі бою, як росія, Австро-Угорщина, Великобританія, Франція та Німеччина не нехтували порушеннями Гаазьких та Женевських конвенцій, використовуючи працю військовополонених на полі бою нерідко під шквальним вогнем, порушеннями їх базових прав на життя та здоров'я тощо, що в результаті знівелювало норми так званого «права війни» [14].

Основними міжнародно-правовими документами, що визначають режим військового полону, є Конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. (далі – III Конвенція) [7] та Додатковий протокол до Женевських

¹ Стаття 130 III Женевської Конвенції; стаття 85(4)(b) Додаткового протоколу I; стаття 8(2)(а)(і) та 8(2)(b)(ххii) Римського Статуту МКС. Хоча ані Україна, ані російська федерація не є сторонами Римського статуту, Україна визнала юрисдикцію Суду щодо ймовірних злочинів за Статутом, які вчиняються на її території, відповідно до ст. 12 (3). Крім того, 2 березня 2022 року прокурор МКС оголосив про відкриття розслідування ситуації в Україні на підставі отриманих звернень. Обсяг ситуації охоплює звинувачення у воєнних злочинах, злочинах проти людяності чи геноциді, вчинених в Україні з 21 листопада 2013 року (див. <https://www.icc-cpi.int/ukraine>).

конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. (далі – Додатковий протокол I) [3].

Так, ст. 4 III Женевської конвенції III, визначено, що військовополоненими, у розумінні цієї Конвенції, є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій:

1. Особовий склад збройних сил сторони конфлікту, а також члени ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил.

2. Члени інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема члени організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають наступним умовам:

а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;

б) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані;

с) вони носять зброю відкрито;

д) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни.

3. Члени особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує.

4. Особи, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільні особи з екіпажів військових літаків, військові кореспонденти, постачальники, особовий склад робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за відповідним зразком.

5. Члени екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітани, лоцмани та юнги, а також екіпажі цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права.

6. Жителі неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

Таким чином, за змістом III Конвенції, військовополонені – це особи, зазначені у п. А ст. 4 III Конвенції, які беруть участь у збройних конфліктах міжнародного характеру і потрапили під владу ворожої сторони.

Ще у 1998 році в доповіді про надання гуманітарної допомоги біженцям та іншим особам у конфліктних ситуаціях Генеральний секретар ООН зазначив, що мінлива картина конфліктів за останні роки різко загострила проблему дотримання міжнародного права, і навів як приклад, що «у ситуаціях внутрішніх конфліктів цілі суспільства часто мобілізуються на війну, і важко відрізнити комбатантів від некомбатантів» [24]. У своєму консультативному висновку у справі про ядерну зброю в 1996 році Міжнародний суд справедливості визначив, що принцип розрізнення між комбатантами та некомбатантами є одним із «основних принципів, що становлять основу гуманітарного права», а також одним із «непорушних принципів міжнародного звичаєвого права» [15].

Також у своєму рішенні у справі проти Блашкіча 2000 року МТКЮ постановив, що «сторони конфлікту зобов'язані намагатися розрізнити військові цілі та цивільних осіб» [20].

П. В ст. 4 III Конвенції окремо виділяє осіб на яких поширюється статут військовополонених. До цих осіб відносяться:

1. Особи, які належать або належали до збройних сил окупованої країни, якщо держава-окупант вважає за потрібне з причини такої їх належності інтернувати їх, навіть якщо перед вона їх звільнила, в той час, коли бойові дії відбувалися за межами окупованої цією державою території, зокрема коли ці особи здійснили безуспішну спробу приєднатися до збройних сил, до яких вони належать і які беруть участь у воєнних діях, або коли вони не з'явилися за викликом, зробленим з метою їхнього інтернування.

2. Особи, які належать до однієї з категорій, перелічених у цій статті, яких прийняли на своїй території нейтральні держави або держави, що не воюють, і яких ці держави повинні їх інтернувати відповідно до міжнародного права, якщо не вирішать застосувати до військовополонених більш сприятливий режим.

У ст. 5 цієї ж Конвенції вказано, що вона застосовується до осіб, зазначених у статті 4, з моменту, коли вони підпадають під владу супротивника, до їхнього остаточного звільнення та репатріації [7].

Отже, військовополоненими є комбатанти, які потрапили до рук ворога або окремі неком-

батанти, на яких поширюється статус військовополоненого за міжнародним гуманітарним правом [18].

Також слід зазначити, що відповідно до Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, комбатант має право на захист, якщо він має ознаки розрізнення та відкрито носить зброю протягом:

1) будь-якої участі у воєнних діях;

2) протягом такого часу, коли він є видимим для супротивника під час підготовки до військової операції перед початком атаки, в якій він повинен брати участь.

Якщо комбатанти не можуть виконати вищевказані правила і втрачають статус військовополоненого через те, що вони не мають знаків розрізнення від цивільного населення, Додатковий протокол I все одно передбачає, що їм має бути наданий еквівалентний захист і що з ними не можна поводитись як зі звичайними злочинцями. З 1949 року зростає тенденція до партизанських, парамілітарних та подібних видів війни. У результаті було визнано необхідним врахувати таку війну та тих, хто в ній бере участь, у рамках права збройних конфліктів.

Особи, на яких не поширюється статус військовополоненого:

1) члени збройних сил сторони, які потрапили під владу супротивної сторони, займаючись шпигунством;

2) найманці.

Практика держав закріплює це правило як норму міжнародного звичаєвого права, що застосовується під час міжнародних збройних конфліктів. Вимога, щоб учасники бойових дій повинні відрізнитися від цивільного населення, є давньою нормою звичаєвого міжнародного права, яка була визнана ще в Брюссельській декларації, Оксфордському посібнику та Гаазьких положеннях [19]. Згодом це правило було кодифіковане у Женевській конвенції III та Додатковому протоколі I. Це правило можна знайти і в численних посібниках з воєнного правового регулювання, де вказано, що комбатанти повинні відрізнитися від цивільного населення [16]. Серед цього переліку є також посібники тих держав, на даний момент не є учасниками Додаткового протоколу I [16].

Гаазькі положення та Женевська конвенція III передбачають, що військовослужбовці регулярних збройних сил мають право на статус військовополоненого, тоді як члени ополчень і добровольчих загонів повинні відповідати чотирьом умовам, щоб отримати такий статус

[11; 7]. Додатковий протокол I покладає зобов'язання відрізнитися від цивільного населення на всіх членів збройних сил, як регулярних, так і нерегулярних [3]. Хоча це конкретно не зазначено в Гаазьких положеннях чи Женевській конвенції III, зрозуміло, що регулярні збройні сили повинні відрізнитися від цивільного населення під час військової операції. Додатковий протокол I визнає «загальноприйнятую практику держав щодо носіння уніформи комбатантами, приписаними до регулярних збройних формувань сторони, що перебуває в конфлікті», хоча ні Протокол, ні Гаазькі положення чи Женевська конвенція III прямо не визначають це як умову для отримання статусу військовополоненого.

У кількох посібниках з правового регулювання воєнних дій зазначено, що обов'язок мати знаки розрізнення не становить проблеми для регулярних збройних сил, оскільки для членів регулярних збройних сил є «звичним» носити форму як розпізнавальний знак [16]. Якщо ж члени регулярних збройних сил не носять форму, вони ризикують бути звинуваченими як шпигуни або диверсанти [16].

У справі Сварка в 1974 році ізраїльський воєнний трибунал визнав, що члени єгипетських збройних сил, які проникли на територію Ізраїлю та здійснили атаку в цивільному одязі, не мали права на статус військовополонених і могли бути притягнуті до відповідальності як диверсанти. Трибунал вирішив, що було б нелогічним зобов'язувати мати знаки розрізнення нерегулярні збройні сили, і не застосовувати цю вимогу до регулярних збройних сил, на що посилалися відповідачі [22].

Практика держав вказує на те, що для того, щоб відрізнити себе від цивільного населення, учасники бойових дій повинні носити уніформу або розпізнавальний знак і повинні відкрито носити зброю. Військовий посібник Німеччини, наприклад, зазначає, що: відповідно до загальноновизнаної практики держав члени регулярних збройних сил повинні носити свою форму. Учасники бойових дій, які не є членами збройних сил, тим не менш, носять постійний розпізнавальний знак, який видно здалеку, і тримають зброю відкрито [10]. У брошурі ВПС США зазначено, що уніформа забезпечує чітке розрізнення учасників бойових дій, але «достатньо і не повної уніформи, якщо вона служить для чіткого розрізнення учасників бойових дій та цивільних осіб» [25].

У справі Кассема в 1969 році ізраїльський воєнний трибунал у Рамаллі постановив, що

обвинувачені достатньою мірою виконали вимогу розрізнення носінням строкатих кашкетів і зеленого одягу, оскільки це не був звичайний одяг жителів району, в якому вони були захоплені [13].

Стосовно відкритого носіння зброї, брошура ВПС США стверджує, що ця вимога не вважається порушенням «якщо зброя прихована біля людини або якщо особи ховають свою зброю при наближенні ворога» [25]. У справі Кассема Ізраїльський Трибунал постановив, що умова відкритого носіння зброї не була виконана ні у випадку, коли особа відкрито носила зброю в місцях, де її не можна було побачити, ні через сам факт носіння зброї під час ворожого бою. Той факт, що обвинувачені використовували свою зброю під час зіткнення з ізраїльською армією, не був вирішальним, оскільки було відомо, що у них не було зброї, поки вони не почали стріляти в ізраїльських солдатів [13].

Levée en masse (народне ополчення). Учасниками народного ополчення є жителі ще не окупованої території країни, які при наближенні ворога спонтанно беруться за зброю для опору військам вторгнення, не встигнувши сформуватися у збройні сили. Такі учасники народного ополчення вважаються комбатантами та мають право на статус військовополонених, якщо вони відкрито носять зброю та діють відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Це давня норма звичаєвого міжнародного права, яка ще була визнана в Брюссельській декларації та Гаазьких положеннях [9; 11]. Це правило також викладено в Женевській конвенції III та іноземних посібниках з правового регулювання воєнних дій [16].

Рухи опору та визволення. Як було зазначено вище, відповідно до Додаткового протоколу I, у ситуаціях збройного конфлікту, коли «через характер військових дій озброєний комбатант не може ... відрізнити себе» від цивільного населення, та бере участь у нападі або у військовій операції, яка готується до нападу, він зберігає свій статус учасника бойових дій за умови, що він відкрито носить зброю:

1) під час кожного військового бою,

2) протягом певного часу, коли він є видимим для супротивника, бере участь у розгортанні військових підрозділів перед початком атаки, в якій він буде брати участь.

Це правило було предметом численних дебатів на Дипломатичній конференції, за результатами якої були прийняті Додаткові протоколи до Женевських конвенцій, і в результаті

стаття 44 була прийнята 73 голосами «за», одним «проти» та 21 утрималися [17]. Держави, які утрималися, загалом висловили стурбованість тим, що це положення може мати негативний вплив на цивільне населення. Сполучене Королівство, наприклад, заявило, що «будь-яка нездатність розрізнити комбатантів і цивільних осіб може лише поставити останніх під загрозу» [21]². Тим часом усі держави, крім двох, які утрималися, ратифікували Додатковий протокол I без будь-яких застережень [21]³.

Заради потреби досягти задовільного тлумачення, багато держав намагалися роз'яснити розуміння цього правила та чітко встановити його межі. Держави погодилися, що це правило повинно містити три обмеження:

1) це правило обмежується ситуаціями, коли організуються збройні рухи опору, наприклад, на окупованих територіях або під час національно-визвольних війн [17; 21];

2) термін «розгортання воєнної операції» стосується будь-якого руху до місця, з якого має бути розпочато атаку [17; 21];

3) Австралія, Бельгія та Нова Зеландія також зазначили, що термін «видимий» включає видимість за допомогою технічних засобів, а не лише видимість неозброєним оком [21]. Проте Єгипет, підтриманий Об'єднаними Арабськими Еміратами, заявив на Дипломатичній конференції, яка призвела до ухвалення Додаткових протоколів, що термін «розгортання воєнної операції» означає «останній крок, коли комбатанти займають свої вогневі позиції безпосередньо перед початком бойових дій; партизан повинен відкрито носити зброю лише тоді, коли він знаходиться в зоні видимості противника» [17].

Сполучені Штати Америки, які проголосували за статтю 44 Додаткового протоколу I на Дипломатичній конференції, пояснили, що це правило було чітко розроблене задля того, щоб комбатанти, беручи участь у військових операціях з підготовки до нападу, не могли використовувати свою неможливість відрізнити себе від цивільних осіб як елемент раптовості нападу. Учасники бойових дій, які використовують свій зовнішній вигляд як цивільні, щоб допомогти в нападі, втрачають свій статус комбатантів [17]. Після цього Сполучені Штати Америки змінили свою позицію та висловилися проти цього

² Канада та Італія утрималися при голосуванні та заявили, що текст міг би бути прийнятним, якби його умови можна було б краще визначити.

³ Філіппіни і Таїланд утрималися при голосуванні і ще не ратифікували Додатковий протокол I.

правила. Ізраїль проголосував проти статті 44 Додаткового протоколу I, оскільки пункт 3 «може бути витлумачений як такий, що дозволяє комбатанту не відрізнятися від цивільного населення, що піддасть таке серйозному ризику та суперечить духу та фундаментальним принципам міжнародного гуманітарного права» [17]. Як зазначено в Додатковому протоколі I, комбатанти, які не мали знаків розрізнення і, як наслідок, права на статус військовополоненого (і не користуються більш сприятливим ставленням відповідно до Четвертої Женевської конвенції), принаймні мають право на основні гарантії, включаючи право на справедливий судовий розгляд.

Поранені та хворі. Поранені та хворі учасники бойових дій, які потрапили в полон, є військовополоненими, але евакуюються спочатку медичними каналами. До повного одужання вони мають додатковий захист Женевської конвенції I [5].

Обслуговуючий медичний персонал і капелани. Єдині члени збройних сил, які не є учасниками бойових дій згідно з визначенням, наведеним у Додатковому протоколі I є медичний персонал і капелани. Ця категорія осіб вважається невоюючими членами збройних сил, вони не можуть мати статус військовополонених, але може бути утримуватися ворожою державою в полоні з метою надання медичної допомоги або релігійного служіння військовополоненим. Їм надається особливий статус, права та привілеї та поводження не менш сприятливе, ніж те, що надається військовополоненим [7; 3]. Допоміжний медичний персонал (санітари, медичні сестри/брати або особи, які допомагають переносити військовополонених) набувають статусу військовополонених під час їх захоплення, але їх не можна залучати до будь-яких робіт, окрім тих, які входять до їх професійних обов'язків [5].

Члени організацій цивільної оборони. Особи, які входять до складу збройних сил і служать в організаціях цивільної оборони, якщо вони потрапляють під владу супротивної сторони, є військовополоненими. На окупованій території у випадку, коли в цьому виникне необхідність, вони можуть бути використані для виконання завдань цивільної оборони, але тільки в інтересах цивільного населення цієї території і за умови, що в разі небезпечності такої роботи вони погоджуються виконувати її добровільно [3].

Дезертири також набувають статусу військовополонених, якщо їх захоплять. Військові, які перейшли на сторону ворога, не мають

права на поводження з ними як з військовополоненими. Проте військовополонені, які перейшли на сторону ворога, будучи вже в статусі військовополоненого, зберігають цей статус.

Акредитованому дипломатичному персоналу повинна бути надана можливість виїхати до своїх власних країн після початку воєнних дій. Дипломати втрачають свої привілеї та імунітети тільки тоді, якщо вони не залишають територію воюючої держави протягом розумного часу. Вони можуть бути затримані або депортовані, але, незважаючи на це, зберігають свій імунітет. Дипломати, які беруть безпосередню участь у бойових діях проти приймаючої держави, вважаються такими, що відхилили можливість здійснити мирний вихід з країни і втрачають спеціальний захист [6; 2].

Журналісти. Окрім військових кореспондентів, акредитованих у збройних силах, які мають статус військовополоненого у разі їх захоплення, журналісти, які виконують професійні завдання в зоні збройних конфліктів, мають право на захист, який надається цивільним особам. Спеціальне посвідчення особи, яке засвідчує статус журналіста, може видаватися державою, громадянином якої є особа, або в якій вона проживає, або де знаходиться її роботодавець.

Слід наголосити, що Додатковий протокол I стосується захисту жертв тільки міжнародних збройних конфліктів, а відповідно до ст. 2 III Конвенції, статус військовополонених поширюється тільки на осіб які беруть участь у збройних конфліктах міжнародного характеру, а тому на осіб, які беруть участь у збройних конфліктах неміжнародного характеру, правовий статус військовополоненого не поширюється. Таким чином, відповідно до вказаних документів, поняття «військовополонені» слід розглядати тільки в рамках збройного конфлікту міжнародного характеру.

Питання захисту осіб, що потрапили під владу іншої сторони під час збройного конфлікту неміжнародного характеру, вирішується додатковим протоколом до Женевських конвенцій 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 р. (далі – Додатковий протокол II) [4]. Так, цей документ не встановлює поняття «військовополонений» і використовує для осіб, що беруть участь у збройних конфліктах неміжнародного характеру і потрапили під владу супротивної сторони поняття «жертви збройних конфліктів неміжнародного характеру» [8].

Норми міжнародного гуманітарного права, що регулюють ведення бойових дій у неміжнародних збройних конфліктах, прийняті в 1990 році Радою Міжнародного інституту гуманітарного права, передбачають: «зобов'язання розрізняти комбатантів і цивільних є загальним правилом, що застосовується в неміжнародних збройних конфліктах». У коментарі до цього правила зазначається, що воно базується на Санкт-Петербурзькій Декларації, резолюціях Генеральної Асамблеї ООН 2444 (XXIII) і 2675 (XXV), загальній статті 3 Женевських конвенцій 1949 року та статті 13 (2) Додаткового протоколу II 1977 р [12].

До основних гарантій військовополонених належать наступні:

– військовополонені підпорядковуються законам, статутам і наказам, які є чинними у збройних силах держави, яка тримає в полоні;

– військовополоненого судить лише військовий суд, якщо чинне законодавство держави, яка тримає в полоні, не містить чіткого дозволу цивільним судам судити особу зі складу збройних сил держави, що тримає в полоні, за такий самий злочин, який інкриміновано військовополоненому;

– військовополонений не може бути покараний двічі за одне і те саме діяння чи за тим самим обвирнуванням;

– до військовополоненого не можуть застосовуватися інші покарання, ні ті, які передбачено за такі ж порушення для осіб зі складу збройних сил держави, яка тримає у полоні;

– жодного військовополоненого не можна передавати до суду або судити за дію, яка не заборонено законодавством держави, яка тримає у полоні, або згідно з нормами міжнародного права, які діють на момент збройного конфлікту;

– не можна чинити будь-якого морального тиску чи заподіювати фізичні страждання військовополоненому з метою примусу визнати вину в порушенні, в якому його звинувачують;

– військовополоненого не можна визавати винним, якщо він був позбавлений захисту в суді та допомоги кваліфікованого захисника;

– вирок щодо військовополоненого вважається законним тоді, коли він винесений тим самим судом і відповідно до тієї ж процедури, які застосовуються до осіб зі складу збройних сил держави, яка тримає в полоні;

– судовий розгляд справ щодо військовополоненого повинен бути здійснений максимально швидко, наскільки це дозволяють

обставини;

– військовополоненого не можуть тримати під вартою під час розслідування та судового розгляду, якщо такий самий захід не застосовувався б до осіб зі складу збройних сил держави, яка тримає у полоні, і яка б обвинувачувалася у такому ж порушенні, або якщо це є необхідним для інтересів національної безпеки [1].

Висновки. Отже, міжнародні документи передбачають правове забезпечення охорони не тільки військовополонених та осіб, на яких поширюється статус військовополонених, а й інших осіб, які потрапляють під владу ворожої сторони під час збройних конфліктів міжнародного характеру. Таким чином, зазначений у законодавстві термін «військовополонені» є недосконалим, оскільки це поняття характеризує тільки саме військовополонених і тільки в рамках збройного конфлікту міжнародного характеру. Питання захисту інших осіб, які потрапляють під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту міжнародного характеру, можуть взагалі не вирішуватися, що, безумовно, створює суттєві складнощі при дотриманні Україною взятих на себе зобов'язань відповідно до міжнародних документів. З метою приведення національного кримінального законодавства у відповідність положенням міжнародного права у сфері регламентації відповідальності захисту осіб, які потрапили під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту, пропонуємо внести зміни до відповідного законодавства України і «поводження з військовополоненими» змінити на «поводження з особами, які потрапили під владу ворожої сторони під час збройного конфлікту».

Список використаної літератури:

1. Гловюк І.В. Норми міжнародного гуманітарного права стосовно військовополонених. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/normi-miznarodnogo-gumanitarnogo-prava-stosovno-viiskovopolonenix-advokat-irina-gloviuk>
2. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 серпня 1961 р. URL: <https://uk.migrapedia.org>
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжна-

- родного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text
5. Женевська Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р. (Женевська конвенція I). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text
 6. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. (Женевська конвенція 4). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
 7. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. (III Женевська конвенція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
 8. Кундеус В.Г. Щодо визначення поняття «військовополонені» у злочині, передбаченому ст. 438 КК України. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1a53b500-7128-4260-9a1f-f2ce58a0066c/content>
 9. Brussels Declaration, Article 10. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/brussels-decl-1874/article-10>
 10. Germany *Military Manual*. URL: <http://www.humanitaeres-voelkerrecht.de/ManualZDv15.2.pdf>
 11. Hague Regulations. 1907. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp
 12. International Institute of Humanitarian Law, Rules of International Humanitarian Law Governing the Conduct of Hostilities in Non-international Armed Conflicts, Rule A1 and Commentary, *IRRC*, No. 278, 1990, Commentary, pp. 387–388. URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400075914a.pdf>
 13. Israel Military Court at Ramallah, *Kassem case*. URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/israel-military-prosecutor-v-kassem-and-others>
 14. Jones H. Revising the Laws of War on Prisoners of War in the Twentieth Century: Introduction. URL: <https://www.jstor.org/stable/0e387bf8-7def-3a6b-841f-7e3351826e72?read-now=1&seq=1>
 15. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons - Advisory Opinion of 8 July 1996 - Advisory Opinions [1996] ICJ 3; ICJ Reports 1996, p 226; [1996] ICJ Rep 226 (8 July 1996), §§ 78–79. URL: <http://www.worldlii.org/int/cases/ICJ/1996/3.html>
 16. Military manuals of the countries. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/src/iimim>
 17. Official records of the Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law applicable in Armed Conflicts. Geneva (1974-1977). URL: https://tile.loc.gov/storage-services/service/II/IImlp/RC-records_Vol-7/RC-records_Vol-7.pdf
 18. Prisoners of war. International Committee of Red Cross. URL: https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/prisoners-war#:~:text=%E2%80%9CPrisoners%20of%20war%E2%80%9D%20are%20combatants,granted%20by%20international%20humanitarian%20law.
 19. Project of an International Declaration concerning the Laws and Customs of War. Brussels, 27 August 1874. Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/brussels-decl-1874>; <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907>
 20. Prosecutor v. Tihomir Blaskic. Judgement on 3.10.2000. URL: <https://www.icty.org/x/cases/blaskic/tjug/en/bla-tj000303e.pdf>
 21. Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I) (with annexes, Final Act of the Diplomatic Conference on the reaffirmation and development of international humanitarian law applicable in armed conflicts dated 10 June 1977 and resolutions adopted at the fourth session). Adopted at Geneva on 8 June 1977 Authentic texts: English, Arabic, Chinese, Spanish, French and Russian. Registered by Switzerland on 23 January 1979. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201125/volume-1125-i-17512-english.pdf>
 22. Sharon Weil The judicial arm of the occupation: the Israeli military courts in the occupied territories https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc_866_9.pdf
 23. Treatment of prisoners of war and persons hors de combat in the context of the armed attack by the Russian Federation against Ukraine. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2023/23-03-24-Ukraine-thematic-report-POWs-ENG.pdf>
 24. UN Secretary-General. Report on protection for humanitarian assistance to refugees and others in conflict situations. UN Doc. S/1998/883, 22 September 1998, § 12.
 25. United States Air Force Manual. 1990. URL: <https://catalog.hathitrust.org/Record/006198528>

Shkaraban A. V. The concept, features and legal status of prisoners of war under the international law

The article defines a prisoner of war in accordance with the norms of international humanitarian law. The status of a prisoner of war is usually given to combatants - representatives of the armed

forces of an enemy state. But in addition to them, other categories of persons can also be captured: doctors, accompanying staff, representatives of the belligerent side that have stopped hostilities, journalists, etc. The author analyzes all the Geneva Conventions of 1949 and provides arguments according to which other subjects, when they fall under the control of the enemy side, can enjoy the status of prisoners of war. In addition, the author analyzed a significant number of military manuals of various foreign countries and determined that the concept and list of persons who can be prisoners of war is also determined by each state in particular. The issue of defining the concept of "prisoner of war" in international armed conflict and non-international armed conflict was also analyzed. It was established that international law sets higher requirements for those persons who fall under the power of the enemy party in a non-international armed conflict. In particular, Additional Protocol II to the Geneva Conventions of 1949 does not establish the concept of "prisoner of war" and uses the concept of "victims of armed conflicts of a non-international nature" for persons participating in armed conflicts of a non-international nature and who have fallen under the power of the opposing party. And this, in turn, leads to a misinterpretation of the concept of a prisoner of war in national legislation, which requires changes and amendments in regulating the status of this category of persons. In connection with this, the author raises the question of the protection of other persons who fall under the power of an enemy party during an armed conflict of a non-international nature, may not be resolved at all, which, of course, creates significant difficulties in compliance with the obligations assumed by Ukraine in accordance with international documents. In order to bring the national criminal legislation in line with the provisions of international law in the field of regulation of responsibility for the protection of persons who fell under the power of an enemy party during an armed conflict, it is proposed to amend the relevant legislation of Ukraine and change the "treatment of prisoners of war" to "treatment of persons who came under the power of the enemy side during the armed conflict."

Key words: prisoner of war, convention, armed conflict, combatant, international law.